

JERZY GOLIŃSKI

PROFESOR LEONARD ŁUKASZUK WOBEC PROBLEMÓW POLITYKI MORSKIEJ PAŃSTWA

Profesora Leonarda Łukaszuka miałem szczęście poznać w drugiej połowie lat osiemdziesiątych i zawdzięczam to profesorowi A. Klafkowskiemu. Był to czas, kiedy pełniłem mandat poselski, a profesor L. Łukaszuk był wiceprezesem Trybunału Konstytucyjnego. Trybunałowi w pierwszej jego kadencji prezesował właśnie profesor A. Klafkowski, z którym wcześniej łączyły mnie więzi współpracy.

Osobowość profesora L. Łukaszuka zafascynowała mnie ze względu na jego żywotność, i to nie tylko na polu naukowym, ale także społeczno-politycznym. Aktywność Profesora w tej drugiej dziedzinie wynika, jak sądzę, z jakiejś nadzwyczajnej umiejętności wykorzystywania i przenoszenia wiedzy naukowej na grunt praktycznych rozwiązań aktualnie występujących problemów politycznych. Interesowały go głównie polskie problemy morskie w aspekcie prawa międzynarodowego. Z jak wielką pasją angażował się profesor Łukaszuk w obronę polskich interesów na morzu, szczególnie w obszarze Morza Bałtyckiego, miałem się niebawem przekonać.

Na lata 1988–1989 przypadło apogeum sporu między PRL i NRD w sprawie rozgraniczenia wód terytorialnych w Zatoce Pomorskiej. Jak wiadomo, NRD w 1985 r., rozszerzając własną strefę morza terytorialnego do 12 Mm, jednostronnym aktem ustanowiła boczną granicę swoich wód terytorialnych z morzem terytorialnym PRL, zawłaszczając wodne tory podejściowe do polskich portów Szczecina i Świnoujścia. W wyniku tego aktu powstało zagrożenie odcięcia polskich portów od morza otwartego.

Wówczas to, wykorzystując mandat poselski Ziemi Szczecińskiej, podjąłem inicjatywę publicznego przedyskutowania sprawy z pełnym naświetleniem jej kontekstu prawnomiędzynarodowego, politycznego i gospodarczego.

W tym celu w ramach Rady Morskiej Stowarzyszenia PAX, której pracami kierowałem, zorganizowałem w Szczecinie dwie otwarte konferencje. Pierwszą w listopadzie 1989 r. pt.: *Prawne problemy Zatoki Pomorskiej*, drugą w marcu 1989 r. pt.: *Zagospodarowanie przestrzenne stref morskich wód przybrzeżnych i pobraża jako element morskiej polityki państwa*. Konferencje poza celami merytorycznymi miały jeszcze jeden cel: przełamać milczenie władz PRL na temat konfliktu i poinformować o nim oraz o jego istocie opinię społeczną. W obu konferencjach czynny udział wziął profesor L. Łukaszuk, który wystąpił obok takich autorytetów, jak profesor A. Klafkowski i profesor J. Gilas.

Zatoka Pomorska – problem delimitacji jej obszaru w świetle nowego prawa morza z 1982 r. to temat wystąpienia profesora Łukaszuka na pierwszej konferencji. Profesor odniósł się wówczas do trzech spraw:

- 1) do kwestii delimitacji z pozycji nowego prawa morza w świetle podstawowych zasad prawa międzynarodowego;
- 2) do problemu aktów jednostronnych państwa;
- 3) do stanowiska Polski wobec pociągnięć NRD.

Powołując się na art. 15 Konwencji o prawie morza z 1982 r., jak również na orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Trybunału Arbitrażowego w sprawie delimitacji obszarów morskich między państwami, profesor Łukaszkowski podkreślił, że przy tego typu sporach są powszechnie stosowane uznane zasady: porozumienia stron, zgodności z prawem międzynarodowym i sprawiedliwego rozwiązania. Na tym tle Profesor wskazał, że „rozgraniczenie morza terytorialnego przez NRD w 1985 r. było aktem jednostronnym, niekonsultowanym uprzednio i notyfikowanym dopiero *ex post* [...] W interesującym nas przypadku akt jednostronny nie był dopuszczalny, bowiem art. 15 konwencji o prawie morza z 1982 r. nakazuje delimitację na zasadzie porozumienia [...]”¹.

Profesor Łukaszkowski szczególnie wnikliwie rozwinął zasadę sprawiedliwego rozwiązania, wskazał, że „[...] zastosowanie uproszczonych rozwiązań, opartych jedynie na metodzie równych odległości, ignorujących okoliczności geograficzne i hydrograficzne, jak występowanie torów żeglugowych, względy bezpieczeństwa żeglugi, a także prawa historyczne i stanowisko jednej ze stron spornego obszaru nie byłoby zgodne z zasadami sprawiedliwego rozwiązania w przypadku wystąpienia problemu delimitacji w praktyce orzeczniczej. M.T.S. znajdowała niekiedy wyraz w tezie, że sprawiedliwość niekoniecznie zakłada równość. W celu osiągnięcia sprawiedliwego rozwiązania brano pod uwagę element rozsądnego stopnia proporcjonalności pomiędzy rozgraniczonymi obszarami”².

Obecność na konferencji profesora A. Klafkowskiego i L. Łukaszkowskiego, prezesów Trybunału Konstytucyjnego, podniosła nie tylko rangę naukową konferencji, ale również wsparła ją instytucjonalnie. Musiało to zmylić cenzurę, gdyż następnego dnia Polskie Radio w południowym magazynie „Z Kraju i ze Świata” podało informację o konferencji. O sporze między PRL i NRD dowiedziała się cała Polska.

Na drugiej, marcowej konferencji profesor Łukaszkowski wystąpił z referatem na temat *Niektórych uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych zagospodarowania przestrzennego wód przybrzeżnych oraz pobraża Polski w świetle prawa międzynarodowego i wewnętrznego*. Na wstępie nawiązał do reperkusji politycznych, jakie miały miejsce po pierwszej konferencji. „Problem rozgraniczenia morskich wód granicznych nie jest w dzisiejszym świecie tabu – mówił. – Jest on szeroko prezentowany w nowym prawie morza, w orzecznictwie sądów międzynarodowych, wreszcie w piśmiennictwie fachowym z dziedziny prawa międzynarodowego i prawa morza. [...] Również i u nas nie powinno się unikać wyjaśnienia fachowcom z dziedziny prawa i obywatelom, do czego mają pełne prawo w demokratycznym i praworządnym państwie”³.

W istotny sposób Profesor odniósł się do kwestii współpracy państw obszaru Morza Bałtyckiego i do polityki morskiej państwa: „Na kanwie rozwiązań przyjętych w nowym prawie morza, w dokumentach helsińskich KBWE i na podstawie powszechnie uznanych zasad prawa międzynarodowego wiemy, że dla nas i dla naszych sąsiadów istnieją szanse i możliwości współpracy wielostronnej i dwustronnej także w zagospo-

¹ *Problemy morskich wód przybrzeżnych Polski*, Szczecin 1989, s. 22.

² *Ibid.*, s. 22–23.

³ *Ibid.*, s. 126.

darowaniu przestrzennym naszego pobrzeża i morskich wód przybrzeżnych. Konieczne są tu śmielsze inicjatywy, wychodzące poza stare schematy myślenia i działania”⁴.

Pod adresem polityki morskiej państwa postulował zaś: „Obecnie już nie wystarcza tradycyjne działanie metodami administracyjnymi. Konieczne jest zespalanie ruchu społecznego na rzecz ożywienia gospodarki morskiej, tworzenie i umacnianie swego rodzaju lobby morskiego w całym kraju, w jego centrach decyzyjnych i opiniotwórczych [...] Takie działania powinny być głębiej motywowane, nie tylko interesami gospodarczymi, lecz także dobrze pojętym interesem narodowym”⁵.

Te naówczas prekursorskie myśli profesor Łukaszuk będzie rozwijał na sejmikach morskich organizowanych przez PAX, a następnie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”.

Główny nurt zainteresowań profesora Łukaszuka, prezentowany na sejmikach morskich, to problem rozwoju współpracy międzynarodowej Polski z państwami bałtyckimi. Na VIII Sejmiku Morskim, odbywającym się w 1992 r. w Gdańsku pod hasłem „Polska a Europa Bałtycka”, wystąpił z komunikatem naukowym pt. *Niektóre aspekty polityczne, prawne, ekonomiczne i kulturowe współpracy regionalnej państw bałtyckich*. W komunikacie wskazywał konkretne dziedziny międzynarodowej współpracy w tym regionie, kreśląc wizję ich rozwoju. Profesor stwierdzał, iż mimo pewnego zaawansowania w koncepcji i działaniach wykonawczych, współpraca państw bałtyckich znajduje się nadal w stadium początkowych poszukiwań zarówno jej zasadniczych kierunków, jak i form. Sprzyjającym warunkiem stałego rozwoju tej współpracy jest fakt, że w regionie tym nie ma konfliktów i występuje zbieżność dążeń partnerów współpracy. Dodatkowo społeczność państw nadbałtyckich spaja wspólne dziedzictwo kulturowe. „Obecnie – powiedział Profesor – istotną kwestią jest dążenie do przezwyciężenia pewnych barier psychologicznych mających swe źródła w przeszłości. Istnieje potrzeba stworzenia nowego *modus vivendi* w tym ważnym regionie Europy, zwłaszcza wobec tych głębokich przemian ustrojowych, jakie dokonały się w państwach Europy Środkowej i Wschodniej [...]”. Na tym tle „[...] istnieje jednak problem wyboru odpowiednich wariantów polityki dla regionu bałtyckiego tak, aby stworzony odpowiedni system dobrze służył celom «koalicji, współpracy i negocjacji». Nie chodzi tu jednak o tworzenie jakiejś stałej instytucji, ale o nową, łatwą w stworzeniu, elastyczną formułę współpracy. Chodzi o stworzenie nowych dróg porozumienia i o nowy consensus polityczny w tym regionie Europy, zakładający odpowiedni schemat elastycznej współpracy mikroregionalnej w relacjach między poszczególnymi miastami, portami czy innymi ośrodkami krajów bałtyckich. W regionie Bałtyckim cel ten może być osiągnięty raczej metodami zespalania i racjonalnego różnicowania, a nie według klasycznych zasad podziału i specjalizacji”⁶.

Następny komunikat profesor Łukaszuk przesłał na X Sejmik Morski, który obradował w Krynicy Morskiej i Elblągu w 1994 r. Na Sejmiku dyskutowano temat „Państwo i samorządy terytorialne w polityce morskiej”. Po raz pierwszy została tu wyodrębniona problematyka regionalna. W tym wypadku dotyczyła gospodarczego wyko-

⁴ *Ibid.*, s. 128.

⁵ *Ibid.*, s. 128.

⁶ *VII Sejmik Morski – „Polska a Europa Bałtycka”*, Szczecin 1993, s. 151, 154–156.

rzystania atutu nadmorskiego położenia województwa elbląskiego. W tej części obrad dyskusję zdominowała jednak sprawa Cieśniny Pilawskiej. Także komunikat profesora Łukaszuca był poświęcony tej kwestii. Oto, co na ten temat mówił Profesor: „Zagadnienie zapewnienia pełnej dostępności Cieśniny Pilawskiej Polsce i innym państwom bałtyckim należy obecnie rozpatrywać nie tylko na płaszczyźnie stosunków bilateralnych polsko-rosyjskich. Trzeba także uwzględniać pewny kontekst prawnomiędzynarodowy i społeczno-polityczny obecnej i przyszłej współpracy regionalnej integrującej się Europę [...]. W rozważaniach interesującej nas problematyki powinno brać się pod uwagę zarówno podstawy prawne i założenia perspektywiczne strategii integracji europejskiej [...] jak też uwzględniać nową, szeroko rozwiniętą sieć powiązań traktatowych Polski z innymi krajami bałtyckimi, w tym także z Rosją i Litwą. Z owych traktatów «o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy» pochodzących z lat 1992–1994 wynikają określone zasady i formy konkretnej współpracy wzajemnej, w tym gospodarczej i wojskowej, dla której rozwijania powinny być stale tworzone odpowiednie warunki, m.in. w postaci odblokowania anachronicznych dziś i niezgodnych z prawem międzynarodowym ograniczeń żeglugowych przez Cieśninę Pilawską i po Zalewie Wiślanym, jako pewnej pozostałości z okresu zimnej wojny. [...] Istnieje potrzeba konsekwentnego udoskonalania istniejącej sytuacji prawnej, szczególnie w subregionie Bałtyku przez stworzenie nowych, opartych na wzajemnym zaufaniu, stosunków z państwami bałtyckimi tak, aby korzystanie ze wszystkich cieśnin i innych wód dla celów pokojowych na zasadach konwencji o prawie morza z 1982 r. nie stanowiło żadnego problemu”⁷.

Także w sprawie rozwijania współpracy Polski z państwami bałtyckimi wystąpił profesor Łukaszuca na XIII Sejmiku Morskim, który odbył się w Gdańsku w 1997 r. pt. *Polska myśl bałtycka*. W komunikacie swym, zatytułowanym *Bałtycka współpraca regionalna a Polska i jej bliżsi i dalsi sąsiedzi*, profesor Łukaszuca zwraca uwagę na pełniejsze wykorzystywanie przez Polskę instytucjonalnych możliwości tej współpracy. Nie tylko wynika ona z uwarunkowań geopolitycznych, ale jest też „ukierunkowana systemem normatywnym współżycia międzynarodowego, ukształtowanym przez ONZ, KBWE, status prawny Morza Bałtyckiego oraz systemem regulacji europejskich, regionalnych i subregionalnych, a także dwustronnych”⁸ – stwierdził Profesor.

Na temat polityki morskiej państwa profesor Łukaszuca w sposób pełny wypowiedział się na XI Sejmiku Morskim w 1995 r. w Łebie. Sejmik poświęcony był polskiej gospodarce morskiej w powojennym półwieczu. Na tym Sejmiku profesor Łukaszuca wygłosił referat pt. *Polityka morska państwa w powojennym 50-leciu*. Prezentując polską politykę morską w okresie powojennym, dokonał jej krytycznej oceny. Oto niektóre ogólne sentencje wystąpienia: „Po 1945 r., aż do początków lat osiemdziesiątych, polska myśl morską była skupiona na odbudowie, a następnie na tworzeniu nowych i powiększaniu istniejących mocy produkcyjnych i usługowych polskiej gospodarki morskiej. Brak było jednak wówczas ogólnokrajowej, jakościowej i odpowiednio zharmonizowanej polityki morskiej państwa. Dominowały bowiem partyku-

⁷ *X Jubileuszowy Sejmik Morski – „Państwo i samorządy terytorialne w polityce morskiej”*, Szczecin 1995, s. 201–203.

⁸ Materiały są w druku.

larne interesy branżowe i regionalne, wyrażające się w pewnej rywalizacji inwestycyjnej wschodniego i zachodniego ośrodka gospodarki morskiej”⁹. Zdaniem profesora Łukaszuka zabrakło w polityce morskiej państwa tego okresu gospodarowania, określanego niekiedy mianem „uprawy morza”, które by integrowało poszczególne branże i regiony kompleksu morskiego. Nie położono też należytego nacisku na zagadnienia społeczne i kulturalne „obejmujące kształtowanie świadomości morskiej społeczeństwa jako ważnego elementu tożsamości narodowej”¹⁰.

Także po przekształceniach ustrojowych w latach 1989–1990 państwo nie dopracowało się spójnej polityki morskiej, mimo alarmistycznych postulatów płynących ze środowisk morskich i organizacji społecznych, takich jak: Liga Morska, Związek Miast i Gmin Morskich, czy wreszcie z sejmików morskich. Konsekwencją tego, jak pisze profesor L. Łukaszuk, „[...] były utrudnienia w wypracowaniu kompleksowych regulacji prawnych w tej dziedzinie, o czym świadczy uchwalenie w 1991 r. przez Sejm RP tzw. pakietu ustaw morskich, w którym nie uwzględniono wielu istotnych zagadnień wymagających pilnego uregulowania, jak zasad funkcjonowania portów morskich, aktualizacji ustaw o rybołóstwie morskim oraz kodeksu morskiego, ochrony środowiska morskiego przed zanieczyszczeniem ze statków [...]”¹¹.

Na zakończenie tej relacji pragnę dodać, że każde wystąpienie profesora L. Łukaszuka, chociaż odwołujące się do argumentacji naukowo-prawnej, miało zawsze wymowny wymiar polityczny. Stojąc na stanowisku polskich racji związanych z „uprawą morza”, angażował się z całą pasją zawsze tam, gdzie polskie prawa i interesy były zagrożone.

PROFESSOR LEONARD ŁUKASZUK ON THE PROBLEMS OF THE POLAND’S MARITIME POLICY

The author presents Professor Leonard Łukaszuk’s position on the problems of Poland’s maritime policy. He discusses the dispute between the People’s Republic of Poland and the German Democratic Republic over the delimitation of territorial waters in the Gulf of Pomerania – a dispute which arose between 1988 and 1989 and in which Professor Łukaszuk played a role.

Professor Łukaszuk’s principal area of interest, which he has presented in Maritime Assemblies, is the issue of the development of international co-operation between Poland and the countries of the Baltic region.

All Professor Łukaszuk’s papers, although based on scholarly-legal argumentation, have always also had a political dimension. Taking as his basis the position that Poland has a right to „husbandry of the sea”, Professor Łukaszuk has always involved himself fully wherever Polish rights and interests have been threatened.

⁹ *XI Sejmik Morski – „Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej”*, Szczecin 1996, s. 71.

¹⁰ *Ibid.*, s. 62.

¹¹ *Ibid.*, s. 70.